

2017 • OKTOBER

MARIËNBURG

JAAR 34 • 04

MAGAZINE

VAN EN VOOR KRITISCH KATHOLIEKEN

HEILIGE ONRUST

AFSCHEIDSRITUELEN

HET TRAUMA VAN DREWERMANN

ONZE ONGANG MET MISBRUIK IN KERK

VRIJZINNIGE THEOLOOG

GOED ZONDER GOD?

COL OF ON

MARIËNBURG MAGAZINE VAN
EN VOOR KRITISCH KATHOLIEKEN
IS EEN UITGAVE VAN MARIËNBURG,
VERENIGING VAN KRITISCH
KATHOLIEKEN, EN VERSCHIJNT
VIJF MAAL PER JAAR. OVERNAME
VAN ARTIKELEN IS TOEGESTAAN NA
OVERLEG MET DE REDACTIE.

© 2017 MARIËNBURG
ISSN1878-8734

WEBSITE

www.marienburgvereniging.nl

REDACTIE

eindredacteur: Arthur van Tongeren

redacteuren:

Leon Goertz

Adrie de Jong

Ad Krijnen

Leo Le Large

Jacques van Leeuwen

REDACTIE-SECRETARIAAT

Bremhoeven 34

5244 GW Rosmalen

redactie@marienburgvereniging.nl

VORMGEVING

N-ything Design, Boxmeer

DRUK

Bek maakt communicatie, Veghel

LIDMAATSCHAP / ABONNEMENT

Lidmaatschap van Mariënburg inclusief
abonnement op Mariënburg Magazine:

€ 35,- per jaar.

Abonnement zonder lidmaatschap:

€ 25,- per jaar.

Proefabonnement: 3 nr's voor € 5,-

Losse nummers: € 5,-

Aanmelden bij het secretariaat of via de
website.

IBAN: NL77 RABO 0329 9215 68

BIC-code: NLRABO2U

Mariënburg is ANBI erkend.

BESTUUR MARIËNBURG

Harrie van den Akker, voorzitter,
06-48590171

Julia van Wel, secretaris, 06-21294252

Ed Schreurs, penningmeester, 0499-376480

Michel Besnard, lid, 040-2810073

Riet Bos, lid, 06-43928591

bestuur@marienburgvereniging.nl

SECRETARIAAT

Het Fort 29

5581 AB Waalre

040-8442967

secretariaat@marienburgvereniging.nl

04

DAT KAN EEN HUMANIST OOK!
GOED ZONDER OF MET GOD?

HENK MEEUWS

08

HET TRAUMA VAN EUGEN
DREWERMANN

HARTMUT MEESMANN

11

AFSCHEID ALS PERSOONLIJK RITUEEL

SIMONE SNAKENBORG

15

DOLEND IN HEILIGE ONRUST

LEON GOERTZ

17

ONZE OMGANG MET HET
MISBRUIK IN DE KERK

ANKE BISSCHOPS

22

VRIJZINNIGE AMERIKAAN
IN NEDERLAND

WIES HOUWELING

EN DE COLUMNS

07 Erik Jurgens: Hubris en glutenvrije hosties

14 Rik Bronkhorst: 40 jaar in de woestijn

16 LLL: Knielen

23 Leon Goertz: Prieeltje

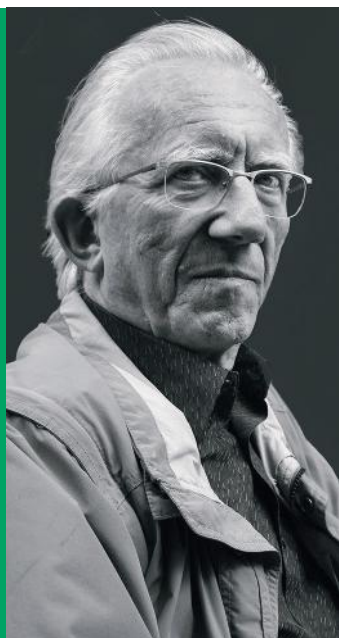
24 Huub Schumacher: Mariavreugd bij protestanten

HET VOLGENDE NUMMER VERSCHIJNT HALF
DECEMBER 2017. BIJDRAGEN UITERLIJK 15
OKTOBER AAN HET REDACTIE-ADRES.

LAMBERT VAN GELDER †

Er zal de laatste veertig jaar in katholiek Nederland weinig maatschappelijk relevants gebeurd zijn, waar Lambert van Gelder niet bij was. Met professionele camera in de aanslag en in een vaalgroene afritbroek die zó uit de legerdump kon komen (ook kwam?), liep hij meestal ergens aan de zij- of achterkant van de zaal rond. Hij kende bijna iedereen en wist later precies wie er wel en niet waren. Van een aantal besturen was hij lid (niet zijn voorliefde) of adviseur. Soms moest hij dan plaatsnemen achter de bestuurstafel. Met oog of hand groette hij velen, minzaam, onopvallend, altijd welgemeend. En keek verder wat hulpeloos rond: "Ik kan er ook niets aan doen!" Een echte journalist moet je niet achter een bestuurstafel zetten. Lambert overleed op 5 augustus jongstleden.

Eindhovenenaar van geboorte (*1933) kwam hij via het Augustinianum in de orde van de Augustijnen. In 1954 geprotest en in 1957 tot priester gewijd, kreeg hij de opdracht klassieke talen te gaan studeren in Nijmegen. Van lesgeven is het nooit gekomen. Maar een stevig fundament voor de genuanceerde taalbeheersing van de latere journalist werd het wel. Daarnaast ontwikkelde hij zich tot een professioneel fotograaf. Hij laat een geweldig foto-archief na.

In de loop van deze jaren kruisten de levenslijnen van Maria Straathof en Lambert elkaar. Dat bracht een wederzijdse bevestiging en verrijking, altijd met respect voor elkaars eigenheid. De band zou ruim veertig jaar duren, zo vertelde een broer van Maria bij de uitvaart (zij stierf in mei van dit jaar). De kanteling der zestiger jaren had in zijn leven een diepgaand proces van heridentificatie tot gevolg. Zijn band met de orde bleef altijd behouden. Die was ook onderdeel van de balans in hun relatie. In aanwezigheid van ons en veel anderen deed de orde hem officieel en met groot respect uitgeleide.

Deze eigenzinnige, onvermoeibaar idealistische man diende onze vereniging in diverse functies. Hij was onder meer de vaste fotograaf bij al onze congressen. Vanaf 1989 bouwde hij gestaag aan wat nu *Mariënburg Magazine* is. Immer kritisch, in warme vriendschap, tot het laatste moment enthousiast schrijvend. Wij zijn hem veel dank verschuldigd. Deze rechtvaardige ruste in vrede.

BESTUUR MARIËNBURG EN REDACTIE MARIËNBURG MAGAZINE.

RE
DACTIE
TIE
INFO

OVER DE REDACTIE

Behalve dat redactie en Mariënburgvereniging treuren om Lambert van Gelder (*zie hierboven*) moeten wij ook verder zonder Tammo ten Berge, hoofdredacteur sinds september 2016. Laatstgenoemde is door het bestuur per 15 augustus jl. ontslagen, vanwege verstoorde verhoudingen binnen de redactie die niet te repareren bleken. Daarbij kwamen overigens ook wel verschillen van inzicht aan het licht met betrekking tot de koers van **Mariënburg Magazine**. Daarop is Tammo ook opgestapt als webmaster en redacteur van Mariënburg en als co-webredacteur van de nieuwsbrief **Opzien**. Het bestuur betreurt dat het zo ver heeft moeten komen, en wil niettemin Tammo uitdrukkelijk danken voor zijn jarenlange intensieve inzet voor de vereniging in velerlei rollen en functies. De leden van Mariënburg zijn hierover al eerder bericht per e-mail of post.

BESTUUR EN REDACTIE WILLEN GRAAG IN CONTACT TREDEN MET
(JONGERE) VRIJWILLIGERS MET HET OOG OP MAGAZINE, OPZIEN EN WEBSITE.

● NAMENS HET BESTUUR **HARRIE VAN DEN AKKER**, VOORZITTER

TEKST

HENK MEEUWS

FOTO

GERALT | OPEN CLIPART

DAT KAN EEN HU MA NIST OOK! GOED ZONDER OF MET GOD?

IN ONZE GESECCULARISEERDE CULTUUR WORDT VRIJ ALGEMEEN GETWIJFELD AAN CHRISTELIJK GELOOF. DIE TWIJFEL BETREFT NIET ALLEEN DE DOGMA'S MAAR OOK DE CHRISTELIJK LEVENSPRAXIS. IN GESPREKKEN OVER GELOOF EN GOED HANDELEN, WORDT STRIJK-EN-ZET OPGEMERKT DAT WE GOD NIET NODIG HEBBEN VOOR HET DOEN VAN HET GOEDE. NAASTENLIEFDE KAN OOK WORDEN BETRACHT DOOR WIE VAN EEN GODDELIJK LIEFDEGEBOD NIETS WEEET OF WIL WETEN. GOEDDOEN? DAT IS GEWOON MENSENWERK, DAT KAN EEN HUMANIST OOK! ALS DIT ZO IS, WAT IS DAN EIGENLIJK NOG DE RELEVANTIE VAN HET CHRISTELIJK GODSGELOOF VOOR ONS (SAMEN)LEVEN? OVER DEZE KWESTIE LEG IK EEN PAAR GEDACHTEN VOOR. EERST NEMEN WE ENKELE ONOMSTOTELIJKE FEITEN IN OGENSCHOUW. DAARNA BEZIEN WE WAT DAT TE DENKEN GEEFT.

best het goede doen zonder in een God of iets dergelijks te geloven. Lang vreesde men dat goddeloosheid tot barbaarij voert: zonder God geen gebod, dan is alles geoorloofd. Omdat

de mens uit zichzelf tot niets goeds en tot alle kwaad geneigd is, zou onze gesecculariseerde samenleving zonder geloof ten prooi vallen aan puur egoïsme. Deze vrees is (vooralsnog) niet bewaarheid. Vrijwilligerswerk, onverplichte medemenselijkheid, beweegt nog steeds veel mensen. Ook humanisten, agnosten, atheïsten blijken zich in te kunnen zetten voor goed (samen)leven – zonder God of zoiets voor

GOED ZONDER GOD Wie onbevooroordeeld in onze wereld rondkijkt kan vaststellen: je kan

GOED GEEFT TE DENKEN

Ter verklaring van dit opmerkelijke feit bedachten de sociologen enkele hypothesen. Sommigen menen dat trouwe gelovigen méér dan anderen altruïstische waarden en normen huldigen, omdat die behoren tot de inhoud van hun christelijk geloof. Anderen opperen, dat niet de inhoud bepalend is maar de vorm: kerkgangers worden gestimuleerd door het sociale contact binnen een netwerk waarin inzet voor anderen gangbare praktijk is. Daartegen wordt echter aangevoerd, dat dan vrijwilligers in een sportvereniging (die bestaat bij gratie van vrijwillige inzet) ook volop buiten de eigen sportclub sociaal actief zouden zijn – en dat is niet zo. Onderzoekers van het Sociaal en Cultureel Planbureau

ogen. Het is algemeen bekend: goedgevoelen – dat doe je gewoon ‘als mens’.

BETER MET GOD? Veel minder bekend maar even onomstotelijk is het volgende feit, dat in het licht van het voorgaande zeker paradoxaal genoemd kan worden. In decennialang (inter)nationaal onderzoek naar godsdienstige ontwikkelingen in moderne samenlevingen wordt telkens weer iets opmerkelijks vastgesteld. Keer op keer blijkt: hoe actiever mensen participeren in het kerkelijk leven, des te meer geven ze (zich); hoe praktiserender gelovigen zijn, hoe vrijgevinger ze zijn in hun donaties, en hoe meer ze zich sociaal inzetten – ook buiten hun kerkelijke kring. Blijkens onderzoek van onder meer professor Joep de Hart, bedraagt in Nederland het percentage vrijwilligers onder de regelmatige kerkgangers stelselmatig het tweevoudige van dat onder buitenkerkelijken en mensen die nooit een kerk bezoeken. Is ‘goed’ dus beter mét God?

denken dan ook dat het een combinatie van factoren is die kerkgangers meer dan gemiddeld stimuleert tot goedgevoelen. Dat wil zeggen: hun godsdienstigheid en menslievendheid worden gevoed door verbondenheid in een mysterieuze symbolische werkelijkheid, door deelname aan gemeenschappelijke rituelen, door contacten met medegelovigen, door het delen van opvattingen, doctrines en ervaringen in een godsdienstige context. Over het verband tussen Goed en God valt klaarblijkelijk iets meer en anders te overdenken dan de simpele vaststelling: Goed kan best zonder God.

EEN UITDAGENDE PARADOX Twee feitelijke gegevens dus: voor goedgevoelen hebben we geen God nodig, en tegelijk blijkt God daarvoor toch relevant. Deze paradox daagt ons uit: hoe over God en Goed anders te denken dan gebruikelijk?

In ieder geval door dit te bedenken: de idee dat de mens zonder Godsgeloof tot niets goeds in staat zou zijn, past niet in het katholieke denken. Volgens katholiek inzicht is de mens in zichzelf gericht op en bekwaam tot het goede,

dat is onze menselijke natuur. Maar dit betekent niet dat ik autonoom 'heer en meester' ben over mijn goedheid. Toch gaat achter de overtuiging dat voor Goed geen God nodig is, veelal dit 'autonome heer en meester'-beeld schuil. Volgens dit zelfbeeld ben ik als vrij en zelfbepalend individu producent van mijn goede handelen; mijn goede daden zijn mijn product; uit eigen kracht en beweging breng ik het goede tot stand. In dit mensbeeld concurreren mens en god met elkaar: waar de een is kan de ander niet heersen. Dit mensbeeld is naar katholieke overtuiging irreëel, verlokkelijk maar onwaar. In de katholieke traditie houdt men vol, dat verkeerd denken over de mens leidt tot verkeerd denken over God, en dat dit destructief is voor de mens. Ik licht dit toe aan de hand van een eenvoudige getuigenis.

GOD GEEFT TE DENKEN Sinds vele decennia deelt Frans van der Hoff, een soort priester-arbeider, het leven van indiaanse koffieboertjes in Mexico. Ze waren straatarm, onderdrukt door gewetenloze tussenhandelaars, uitgebuit door machtige koffieproducenten. Ondanks geweld organiseerden hun gemeenschappen zich in een corporatie. Op een dag bracht Frans per vrachtwagen enkele experts van hulporganisaties naar een bijeenkomst. Onderweg zag hij tussen stenen en modder opeens een oudere vrouw zitten op een bundel sprokkelhout. Ze reden voorbij, maar toen remde hij en reed terug. Hij stapte uit en vroeg: "Waarom zit je hier zo alleen, en waarom heb je ons niet om een lift gevraagd?" Zij antwoordde: "Niemand ziet me; alleen mijn lieve God kijkt en luistert naar me." Als door een bliksemstraal getroffen realiseerde Frans zich wat een bepaald soort hulpverlening en Godsgeloof doen: ze gaan aan de mens langs de weg voorbij. Hij vroeg de vrouw: "Wat wil je dat ik voor je doe?" Ze keek hem recht in de ogen en zei: "Blijf hier bij ons zodat je kunt zien en horen." Haar uitnodiging genas hem van de dreiging van rechtlijnig zelfgenoegzaam denken en handelen. Op heel liefdevolle manier nodigde ze hem uit tot een bekering "om het leven in al zijn vormen als een antwoord te zien op deze goddelijke uitnodiging". Zo hielp de arme vrouw hem het goede béter te doen.

Dit getuigenis doet mij bedenken dat goedgevoelen niet zomaar van mij uitgaat, alsof ik niet alleen bringer maar ook maker van het goede ben. Het goede is er al, ik moet het leren zien en horen, en het leren delen. En zelfs waar ik inderdaad licht-bringer in het donker ben, ga ik de mist in als ik denk dat het *mijn* licht is. Het is niet zo dat wij als verlichte mensen best aardig verzekerd kunnen zijn van onze menselijke waardigheid, en van daaruit – van buitenaf – de krenking van menselijke waardigheid bij anderen kunnen verhelpen. Het is

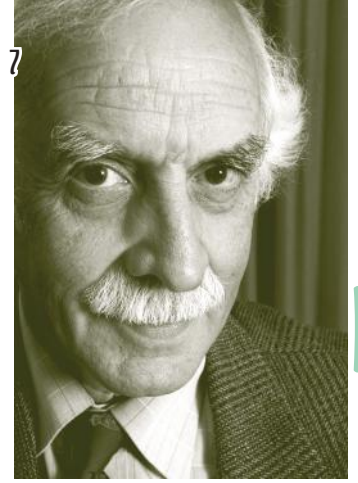
veeleer andersom: die ander, buiten het licht, ongezien, roept wie voorbijgaat toe: kijk, luister, ik ben mens! De roep van die ander helpt ons te geloven dat wij er als mens echt toe doen, wekt compassie, zorg, geloof, hoop

Het
GOEDE
is er al

"Het goede is er al, ik moet het leren zien en horen, en het leren delen."

en liefde in ons. Zo wordt ons onze diepste menselijke waardigheid geopenbaard. Ons goedgevoelen staat niet op zichzelf maar is relationeel. In ons goedgevoelen geven wij door wat ons eerder onverdiend geschonken is, putten we uit wat ons toevloeit. Dit is de dynamiek van goedgevoelen: we doen het zelf, maar we doen het in en dankzij een ons gegeven relatie, in en dankzij verbondenheid die wij zelf niet autonoom 'maken'. We doen goed uit genade.

GOD IN GOED EN KWAAD Heeft christelijk Godsgeloof betekenis voor ons leven? Niet als we over onszelf blijven denken en spreken als exemplaren van het verlichte in zichzelf gegronde individu. En ook niet als we over god blijven praten en denken in termen die bij dit individu passen: een concurrent, op afstand, een god in het algemeen. Maar wel als we leren kijken en luisteren naar al het wel en wee in onze wereld. Wel als we het aandurven ontvankelijk te worden voor het mysterie van genadige goedheid dat in onze paradoxale werkelijkheid verborgen is. Volgens het christelijk geloof openbaart zich daarin een God die zichzelf geheel geeft, die niets anders is dan zich eindeloos schenkende liefde, die leven en vreugde en lijden van de mens deelt tot in de diepste duisternis van de dood, die is 'nedergedaald ter helle' – en juist zo bestaat. Of met andere woorden: "... het leven [blijft] modderen, maar wij kunnen geloven dat de liefde tot in onze modder is afgedaald zodat wij uiteindelijk in haar wortelen." (Erik Borgman). ●

ERIK JURGENS

HUBRIS EN GLUTENVRIJE HOSTIES

In de hoge Griekse cultuur van voor onze jaartelling was hubris, overmoed, een ernstige ondeugd. En tot de zeven hoofdzonden in de christelijke traditie behoort superbia, hoogmoed, hovaardigheid. Dat laatste woord is zo mooi, uit het vroege Nederlands. Wie hovaardig is vaart hoog in zijn wagen boven het voetvolk. Maar tussen superbia en hubris zit een verschil, naar mijn gevoel. Lees je de Griekse tragedies dan gaat het om overschatting van je menselijke vaardigheden, het denken dat je godengelijk bent. Zo wordt het een soort heiligschennis. Menige held(in) in de Griekse literatuur (Antigone) en mythologie (Sisyphus) werd hiervoor gestraft. Superbia is meer iets tegenover je medemensen: je beter, belangrijker voelen dan zij zijn. Dat is zeer onchristelijk, omdat je je naasten lief moet hebben.

Het recente Vaticaanse verbod op glutenvrije hosties is een voorbeeld van beide ondeugden. Vooreerst de hubris, nu de kerk als instituut voor nu en altijd meent te weten in wat voor brood Onz' Lieve Heer getranssubstantieerd wil worden. In *De Volkskrant* van 11 juli 2017 schreef Roel van Gorp uit Tilburg in een uitstekende ingezonden brief: "Kennelijk wordt door de prelaten het vermogen van Onze Lieve Heer om zich aan de gelovigen te geven niet al te hoog geacht. Brood kan alleen in zijn lichaam veranderen als er gluten in zit". Sommige schepselen heeft Hij zelfs, zeg ik, zelf geschapen met een afwijking, namelijk coeliakie, een ernstige allergie tegen gluten. Maar voor hen is Hij toch niet eucharistisch beschikbaar. Je denkt bij het lezen: dit moet nepnieuws zijn. Helaas niet. Hosties glutenvrij bakken met spelt, dat wil de Heer blijkbaar niet. Je kunt als kerklid nog zeggen "dan maar niet". Maar een priester viert dagelijks eucharistie. Stefan van Dierendonck beschrijft in zijn roman *"En het brood viel uit de hemel"* (Thomas Rap, 2012) het nare lot van een priester met glutenallergie...

Hebben die prelaten zich verdiept in de samenstelling en bakwijze van het brood dat Hij op die avond brak en uitdeelde aan zijn discipelen? Volgens de joodse traditie mag het Pesach-brood dat Jezus gebruikte, de matse, bestaan uit ongezuurd tarwe- of gerstemeel. Maar bij hosties mag het van hen alleen ongezuurd tarwemeel zijn. Bovendien, dat woord hostie. Hostia (Latijn) betekent offerdier, slacht-offer. Dat werd aan de goden geofferd door het te slachten en te verbranden op een altaar. De keuze van dit woord zit bomvol diepe symboliek, gezien het kruisoffer dat Hij daags daarna bracht.

De afwijking coeliakie is pas een eeuw geleden gediagnosticeerd. Stel de Heer had er toen al van geweten. Had hij ook coeliakiepatiënten geweerd van het Avondmaal? Nee, dus. Hubris inderdaad, het beter willen weten dan de breker van het brood. Die er toen bij zei "eet allen hier van". Maar ook superbia. Hoe is het verbod van glutenvrije hosties in overeenstemming te brengen met het gebod van naastenliefde? "Wie aan de minsten van de Mijnen...", toch?

Je ziet bij zulke prelaten die ondeugden van hubris en superbia niet alleen in de liturgieregels. Ook bij andere 'onfeilbare' uitspraken inzake 'geloof en zeden'. Waarom bij voorbeeld nog steeds dat verbod op anti-conceptiva (*Humanae Vitae*, 1968)? Ingrijpen in de zogenaamde natuurlijke ordening mag niet, zeggen ze. Maar is het niet weer die hubris die meent onomstotelijk te kunnen vaststellen hoe het moet, en hoe het niet moet, bij de menselijke procreatie? Men wil daar godengelijk zijn, een euvel dat de oude Grieken al afkeurden, lang voor onze jaartelling. En hovaardig is het ook, de noden van mensen bij een te hoog kindertal spelen geen rol.

Dit verhaal in één ruk opgeschreven hebbend, lees ik terug en ik merk dat ik boos ben. Eigenlijk moet je dan de boosheid achteraf uit je column halen. Ditmaal vertik ik dat.

CO
LU
MN.

TEKST

HARTMUT MEESMANN

FOTO

STOCK

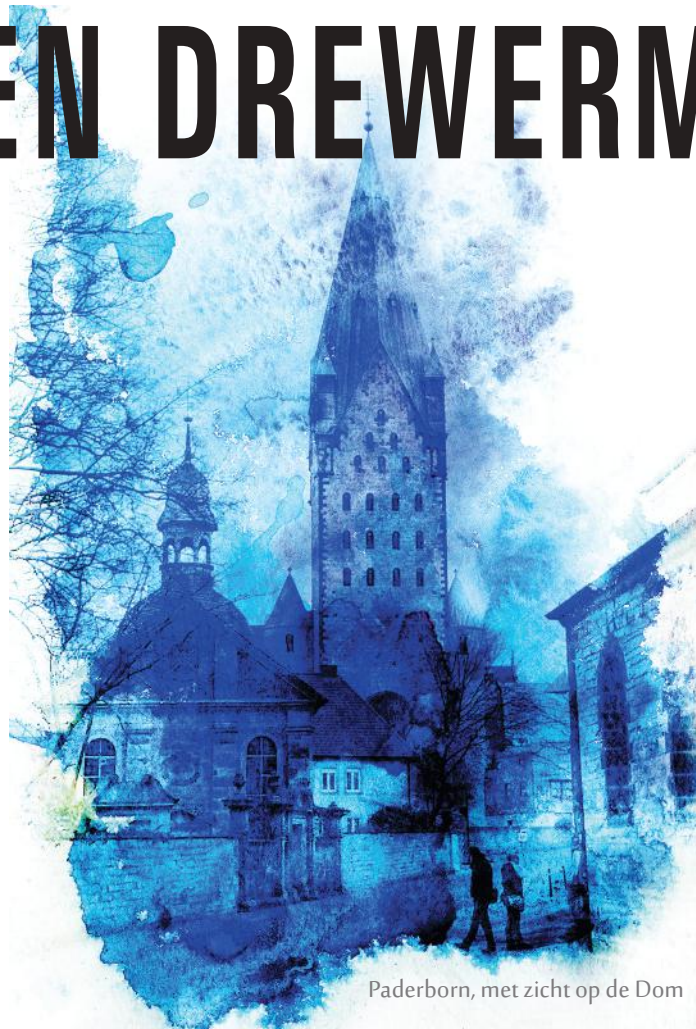
DEZE OVERTUIGDE INDIVIDUALIST WERD DOOR DE OFFICIËLE KERK BUITENGESLOTEN. ZIJN INVLOED IS TOT OP HEDEN BUITENGEWOON GROOT. NU IS DE EERSTE LEVENSBESCHRIJVING VERSCHENEN.

HIJ HEEFT ZICH GRONDIG BEZIGGEHOUDEN MET DE BIJBEL. MET DE DOGMATISCHE THEOLOGIE. MET DE MORAALETHEOLOGIE. MET DIEPTEPSYCHOLOGIE EN PSYCHOANALYSE. MET DE (EXISTENTIE) FILOSOFIE. MET SPROOKJES. MET LITERATUUR. MET OORLOG EN VREDE. MET DE DIERENBESCHERMING. MET KOSMOLOGIE EN FYSICA. MET HET HERSENONDERZOEK. IN HET AFGELOPEN JAAR IS

EEN KRITISCH ONDERZOEK VERSCHENEN NAAR DE KAPITALISTISCHE MANIER VAN ECONOMISCHE ORDENING, EEN TWEDE DEEL VOLGT DEZE ZOMER. HIJ SCHREEF MEER DAN HONDERD BOEKEN MET IN TOTAAL ONGEVEER 40.000 BLADZIJDEN EN EEN OPLAGE VAN NAAR SCHATTING VIER MILJOEN EXEMPLAREN, VERTAALD IN 15 TALEN.

HET TRAUMA VAN EUGEN DREWERMANN

Wie is deze Eugen Drewermann? Een profeet? Een wijze? Een zonderling? Een moderne Martin Luther? Je zou de voormalige katholieke priester ook een empathische radicaal kunnen noemen. Deze man, nu 76 jaar oud, leeft zonder auto, computer, telefoon, smartphone of zelfs maar koelkast. Hij verdedigt beslist het geloof in God tegenover de atheïsten – en de vrijheid in het geloven tegenover de bevoogding door paus en kerkelijk leergezag. Hij helpt vertwijfelde mensen met kosteloze therapeutische gesprekken. Een aanmerkelijk deel van zijn financiële inkomsten geeft deze vastbesloten vegetariër door als giften. De katholieke

Paderborn, met zicht op de Dom

kerk heeft de man uit Paderborn tot dwaalleraar verklaard. Dat heeft zijn invloed op talloze mensen binnen en buiten de kerk niet kleiner gemaakt.

VREDELIEVENDE REBEL Nu is de eerste omvangrijke biografie van Drewermann verschenen. Deze is partijdig, hier en daar empathisch en kiest helemaal de zijde van Drewermann. De schrijver, Matthias Beier, is psychoanalyticus en methodistisch theoloog, hij doceert praktische theologie aan het *Christian Theological Seminary* in Indianapolis. Onder de titel “*Gott ohne Angst*” heeft hij in 2009 een inleiding in het denken van

Drewermann gepresenteerd. Beier noemt de “vredelievende rebel” uit Paderborn een “culturele gebeurtenis”.

De kracht van deze biografie bestaat hierin, dat ze de kinderjaren en de jeugd van Drewermann grondig belicht en op die manier aantoont waarom Drewermann denkt zoals hij denkt. En dat zij nog een keer nauwgezet de stappen en achtergronden in kaart brengt van Drewermanns veroordeling door de aartsbisschop van Paderborn van destijds, Johannes Degenhardt: ontneming van de bevoegdheid om als *Privatdozent* voor dogmatische theologie te doceren aan de katholieke hogeschool in Paderborn, een jaar later het verbod om te preken en suspensie van het priesterambt.

Duidelijk wordt hoe heilloos de toenmalige chef van de Vaticaanse Congregatie voor de Geloofsleer, kardinaal Joseph Ratzinger, de aartsbisschop heeft overvraagd en onder druk gezet, en met welke trucs, leugens en ook lafheid tegen Drewermann werd geageerd. Drewermann zelf noemde de hele gang van zaken “kafkaësk”. Op zijn 65e verjaardag trok hij zelf de conclusie en trad uit de katholieke kerk.

BIJGELOOF Waarover ging het bij dit gevecht inhoudelijk? De vraag, of christenen verplicht zijn te geloven dat geloofsuitspraken als die over de geboorte van Jezus uit de maagd Maria, of die over de opstanding van de gekruisigde Jezus, berusten op historische feiten, dus werkelijk gebeurd zijn, die vraag was (en is voor de vertegenwoordigers van het kerkelijk leergezag nog altijd) niet voor discussie vatbaar. Voor Drewermann stond en staat vast: daar gaat het niet over. De maagdelijke geboorte bijvoorbeeld zou symbolisch begrepen moeten worden: als krachtadig beeld voor de werkelijkheid dat ieder mens – niet alleen Jezus van Nazaret – rechtstreeks vanuit God leeft, en dat hij zijn existentiële angst in een koud universum verliest als hij God-gericht leeft. Het zou gaan om een ervaring en een waarheid, die zouden voortkomen uit de universele beelden van de menselijke psyche en slechts op deze manier reëel zouden zijn. Geloven dat God de natuurwetten doorbroken heeft, zou daarentegen naïef zijn.

Joseph Ratzinger houdt hem echter voor: je mag God niet voorschrijven op welke manier Hij in Zijn schepping heeft te handelen. God zou juist God zijn, doordat Hij in de natuur ingrijpt en uit het niets iets nieuws schept. Anders zou Hij maar een onmachtige God zijn. In de ogen van Drewermann is dit echter “bijgeloof van kerkfunctionarissen”.

Met deze controverser verbonden is het tweede kardinale strijdpunt: is het een afzonderlijk persoon toegestaan – toch zeker als deze aan een hogeschool theologie doceert – zich uit eigen bevoegdheid tegenover het kerkelijk leergezag, en daarmee tegen traditie en kerk, op te stellen zoals Drewermann dit deed? Ratzinger zegt: nee, dat is hem niet toegestaan. Er zou een “collectieve rede” bestaan, die zichtbaar zou worden in het traditionele geloof van de kerk, waarnaar de afzonderlijke gelovige zich te richten zou hebben en waaraan hij zich zou moeten laten meten. Voor Drewermann is dit een soort vrijheidsberoving, omdat dit standpunt het vrije denken van het individu in geloofszaken niet zou accepteren.

VRIJHEID VAN GEWETEN Matthias Beier maakt telkens weer duidelijk, dat in die dagen vooral de theologen van de *“Integrierte Gemeinde”*¹ tegen Drewermann ageerden – verbonden met Ratzinger die hun beschermheer was en is. Zij deden dit, omdat deze “katholieke sekte”, aldus Beier, met haar rigide gemeentemodel een geprofileerde “theologie van het volk” zou vertegenwoordigen, waaraan de enkeling zich te onderschikken zou hebben. De drijfveer van Drewermann zouden deze theologen zonder meer niet begrepen hebben en ook niet hebben willen begrijpen.

Dit fundamentele conflict is niet nieuw. Ook vele andere vrouwelijke en mannelijke theologen kregen te maken met een veroordeling door Rome, omdat zij vraagtekens plaatsten bij standpunten van het leergezag. Maar Drewermann verdedigt de vrijheid van geweten en besluitvorming in geloofszaken – evenals Hans Küng – beslist en zonder compromissen. Waarom? Omdat aan de verhouding tussen de enkeling en de gemeenschap (kerk) – dus tussen het “ik” en het “wij” – het “trauma” van de theoloog uit Paderborn ten grondslag ligt: als jongeman – “vroegrijp” zoals een van zijn leraren vaststelde – had hij besloten tot dienstweigering. En dit terwijl zijn evangelische vader, jong officier in de eerste wereldoorlog, daartegen was en de paus van toen, Pius XII, alle katholieken verboden had militaire dienst te weigeren. Door zijn moeder goed katholiek opgevoed, zou hij toen – aldus Drewermann – in zware gewetensnood gekomen zijn. Maar hij zou toen wel aan zijn diep ervaren opvatting vastgehouden hebben, dat de oorlog, iedere oorlog, meer onheil dan heil brengt. Daarom wantrouwt Drewermann een zogenaamde “collectieve rede” en wel iedere stellingname daarvan. Het zou er veeleer om gaan “vaste grond in het eigen innerlijk” te vinden. Maar dat zou alleen maar mogelijk zijn in een absoluut vertrouwen op een persoonlijke God.

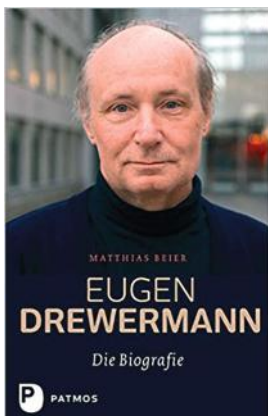
FOTO

AMAZON.DE

FUNDAMENTELE ZINLOOSHEID Op dit punt komt hier nog een latere ervaring van Drewermann bij, die bij hem diepe sporen getrokken heeft: de zogenaamde “bunkerervaring” in de tweede wereldoorlog. Terwijl buiten de bommenwerpers hun dodelijke vracht afwerpen en binnen de mensen samendrommen in de schuilkelder, ervaart hij als kind bij het zien van de grote angst van de volwassenen “volkomen afwezigheid van houvast”. Dat zou, zo zegt Drewermann nu, “zijn eerste werkelijk religieuze ervaring” geweest zijn. “Dat de wereld zó afschuwelijk is, dat je het daarin alleen maar kunt uithouden, als je in God gelooft, daar wil ik mij mee bezighouden”, bekennt hij. Bij zijn vele voordrachten kun je dit telkens weer op ontroerende manier meebelev.

Ook uitgekende ethische denksystemen moeten op Drewermanns wantrouwen rekenen. De “fundamentele zinloosheid” van de wereld – omstreden hoeksteen van zijn denken – staat niet toe gezamenlijke conflicten, waarin de mensen buiten hun schuld terecht kunnen komen, met gebod en verbod op te lossen zonder dat er twijfel overblijft, zo redeneert de theoloog. Dit betekent een kritiek op de kerkelijke moraal en het daaruit afgeleide kerkrecht. Die kritiek is ook gebaseerd op inzichten van de psychoanalyse. Drewermann heeft zichzelf aan een psychoanalyse onderworpen, deze overigens ook weer afgebroken.

De zeer breed georiënteerde geleerde uit Paderborn is ervan overtuigd, “dat juist het gebrek aan individualiteit en het verlies van persoonlijke autonomie alle vormen van welke dictatoriale macht dan ook pas mogelijk maken”. Dit oordeel kun je ook zien als actueel commentaar op het hedendaags verlangen van veel mensen wereldwijd naar politieke autoriteit en leiding. Zelfgekozen bevoogding, verbonden met haat tegen andersdenkenden, leidt tot regressie en frustratie. Volwassen mens-zijn ziet er anders uit. ●

BOEKGEGEVENS:

MATTHIAS BEIER: EUGEN DREWERMANN,

(PATMOS, 2. AUFLAGE 2017, 608 BLADZIJDEN; € 50).

Dit artikel verscheen eerder onder de titel “Trauma eines überzeugten Individualisten”, in het Duitse tijdschrift *Publik-Forum* (nr. 9, jaargang 2017, blz. 34-35)

Vertaling: Ad Krijnen

“Dat de wereld zó afschuwelijk is, dat je het daarin alleen maar kunt uithouden, als je in God gelooft, daar wil ik mij mee bezighouden”, bekennt hij.

1. KATHOLIEKE INTEGRIERTE GEMEINDE (KIG):

DE KATHOLISCHE INTEGRIERTE GEMEINDE (KIG) IS EEN GROEPING BINNEN DE ROOMS-KATHOLIEKE KERK DIE VOLGENS HAAR STATUTEN VAN 1978 HAAR MISSIE OMSCHRIJFT ALS DE POGING OM “IN EEN VAN DE KERK VERVREEMDE WERELD HET EVANGELIE IN ZODANIGE VORM PRESENT TE STELLEN, DAT OOK MENSEN DIE OP GROTE AFSTAND STAAN, OPNIEUW EEN TOEGANG TOT HET GELOOF VAN DE ROOMS-KATHOLIEKE KERK KUNNEN VINDEN. DE LEDEN ZIJN OP ALLE LEVENSGEBIEDEN IN VELE VORMEN MET ELKAAR VERBONDEN EN NEMEN GEZAMENLIJK INITIATIEVEN, ONDER EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID EN DOOR DE KIG ZELF GEFINANCIERD.” DE GROEPING WERD IN 1978 DOOR DE BISSCHOPPEN VAN MÜNCHEN (KARDINAAL RATZINGER) EN PADERBORN (BISSCHOP DEGENHARDT, LATER KARDINAAL) ALS KERKELIJKE RECHTSPERSOON ERKEND. (BRON: WIKIPEDIA).

AFSCHEID ALS

PERSOONLIJK RITUEEL

IN ONZE MAATSCHAPPIJ WORDEN WIJ OPGEVOED ALS CONSUMENTEN. ALLES KIEZEN WIJ: VAN DE KLEUR VAN ONZE BROEK, PEN OF BANKSTEL, TOT ONZE UITVAART. WE WETEN NIET ANDERS MEER DAN DAT WE VEEL MATERIËLE EN IMMATERIËLE ZAKEN ZELF KUNNEN BEPALEN OF BEÏNVLOEDEN, SOMS MET ÉÉN ENKELE MUISKLIK. ZEKER ALS WE IETS KOPEN EN ERVOOR BETALEN, DAN WILLEN WE IETS TE KIEZEN HEBBEN. KIEZEN MAAKT DAT WIJ ERGENS ONS INDIVIDUELE STEMPEL OP KUNNEN DRUKKEN. ZO GAAT HET IN ONS LEVEN EN ZO GAAT HET NIET ANDERS ROND ONS STERVEN. WAT KIEZEN WE DAN BIJ ONS EIGEN AFSCHEID OF DAT VAN ONZE OVERLEDEN NAASTEN EN WAAROM MAKEN WIJ DEZE KEUZES? EEN RITUEELBEGELEIDER KAN HIERBIJ HELPEN.

Vrijwel iedere uitvaart in Nederland is een persoonlijke uitvaart en reflecteert wat van betekenis is voor de overledene en diens nabestaanden. Een kerkelijke uitvaart is niet meer vanzelfsprekend in ons land. Ook dat is een keuze-optie geworden. Religieuze instellingen hebben nog maar een zeer bescheiden invloed op het uitgeleide-doen. Vergeleken met andere Europese landen is de invloed van kerkelijke instellingen in ons land het meest bescheiden. Zelfs in Denemarken, het meest gesecculariseerde land ter wereld, heeft de kerk meer invloed. Denen houden de uitvaartdienst namelijk traditiegetrouw in de Evangelische Lutherse kerk om zo op het gewenste kerkhof begraven te kunnen worden.

NABESTAANDEN WORDEN KIEZENDE CONSUMENTEN In Nederland zijn wij zelf de regisseur van de uitvaarten van onze naasten geworden. Wij worden hierin opgevoed door het uitvaartwezen, dat vanwege onze wetgeving en de afnemende invloed van het instituut kerk een bijzondere positie heeft gekregen. De lege plek die de religieuze instellingen sinds de zestiger jaren hebben achtergelaten,

is door uitvaartorganisaties snel en deskundig opgevuld. De uitvaartbranche heeft veel invloed op de lijkbezorging (ruim 63 procent heeft in de eerste drie kwartalen van 2016 gekozen voor crematie). Maar misschien nog wel belangrijker: de uitvaartondernemers zijn professionele dienstverleners die hun klanten een uitvaart op maat bieden. Nabestaanden worden zo kiezende (en betalende of verzekerde) consumenten: begraven of cremeren, welke kist, bloemen, rouwbrieven, bedankkaartjes, herinneringsprentjes, voorganger, rituelen, muziek, fotopresentatie, genodigden, drankjes, hapjes, wat te doen met het graf of de as? Allemaal voorgelegde vragen om het de consument zo comfortabel mogelijk te maken in een hectische en ongemakkelijke situatie, en hem praktische zaken uit handen te nemen.

Onze crematoria worden in Engeland beschreven als hotels vanwege hun moderne inrichting en uitgebreide horecavoorzieningen. Een prachtig voorbeeld van onze commerciële en service-gerichte wijze van uitgeleide-doen, vind ik nog steeds de vermakelijke uitspraak van Harry Mens tijdens een televisie-uitzending van Pauw (in september 2016), naar aanleiding van de opening van zijn nieuwe crematorium in Lisse. “Cremeren moet weer leuk worden”, legde

hij uit. Alsof het de opening van een archeologisch museum betrof en hij ons wees op de interessante en leuke routes die waren bedacht om de bezoekers een fijne museumervaring te bezorgen. Maar nee, het betrof toch echt de opening van zijn nieuwe crematorium in de duin- en bollenstreek. “Dood”, lichte Mens toe, “is niet voor iedereen narigheid. Sommige mensen hebben een rijk leven achter de rug en willen van hun crematie een feest maken.” Tja, daar had hij dan wel weer een punt. In mijn werk als ritueelbegeleider vraagt de familie mij soms een afscheidsdienst mee voor te bereiden waarin wij het leven van iemand vieren in plaats van veel woorden te besteden aan iemands dood en afscheid. Voor

Sommige mensen uiten hun emoties rond verlies en rouw op een creatieve manier. Binnen die persoonlijke creativiteit kunnen soms nieuwe en eigentijdse rituelen ontstaan.

Kleuren, licht-doorbroken
vinden hun weg terug
naar de bron.

Glijden, stormen, dansen
naar vergetelheid..

Laten ons achter.
Ingekeerd.

sommige gezelschappen is een feestelijk afscheid inderdaad helemaal op zijn plaats.

KEUZES, WENSEN EN BEHOEFTE

Naast een afscheidsdienst in kerkelijk verband, of het geheel zelfstandig organiseren van een uitvaart – beide zijn uitzonderingen in het vormgevingsproces – zijn er in Nederland globaal gezien twee mogelijkheden om een afscheidsdienst vorm te geven. De eerste optie is dat de familie zelf de afscheidsdienst voorbereidt, waarbij de uitvaartverzorger dan een oogje in het zeil houdt en de dienst namens de familie opent en sluit. Een andere mogelijkheid is dat de familie zich

laat ondersteunen door een vakspecialist: de ritueelbegeleider. Dit vrije beroep bestaat in Nederland sinds 1995, met in 2003 de eerste officieel opgeleide ritueelbegeleiders. Samen met een ritueelbegeleider worden woorden, beelden, klanken, symbolen en rituelen gecomponeerd tot een geheel dat past bij de overledene en bij de nabestaanden.

De basis van ieder keuzeprocess wordt gevormd door wensen en behoeften van de consument, zo ook bij het keuzeprocess rond een afscheidsdienst. Wat willen de nabestaanden dat het afscheid hen brengt: een erbetoon aan de overledene, een laatste gelegenheid om diens wensen volledig in vervulling te laten gaan, het vertellen van een gemeenschappelijk verhaal rond de overledene, ‘simpelweg’ een uur van afscheid nemen en loslaten, een samenzijn met familie en belangstellenden, enzovoort, enzovoort. Deze basiswens staat aan het begin van ieder afscheid en kleurt alle verdere keuzes die worden gemaakt. Daarnaast zijn er drie bronnen die van invloed zijn op de keuzes rond een afscheidsdienst.

1. HERKENBAARHEID

Omdat religie en tradities niet vanzelfsprekend de vormgeving van een afscheidsdienst bepalen, gaan nabestaanden op zoek naar alles wat voor henzelf herkenbaar is. Ze zoeken naar persoonlijke ‘herkenningspunten’. Naar woorden en teksten in hun eigen taal, hun eigen foto’s, soms hun zelf bedachte rituelen of muziek die hen raakt en herinneringen bovenbrengt. Ze zoeken kortom naar woorden en beelden die werken.

Religie kan zeker nog een rol spelen bij de vormgeving van een afscheidsdienst, maar dit is een bewuste keuze die nabestaanden maken. Zo heb ik deze zomer een afscheidsdienst vormgegeven van een overleden man die zestig jaar geleden een magnolia had geplant in zijn achtertuin en deze met veel zorg had opgekweekt. De boom werd bemest met de luierinhoud van zijn kinderen, en vele jaren besproeid, gesnoeid en gepamperd. Zodat er zestig voorjaren later een bloemenzee van tien meter prijkte. Deze meneer was een voormalig kerkbezoeker, maar “had er niets meer mee”, zoals zijn kinderen dat verwoordden. Dus er klonken geen psalmen of gebeden. Maar een zegening was voor allen een

*Wij
zijn de
consument
van
hoe wij
leven en
afscheid
nemen.*

prachtig gebaar. En zo kwamen we op het idee om hem met een tak van zijn eigen boom te zegenen.

*Voor deze reis rest mij
om Gods zegen te vragen.*

*En dat zegenen doe ik met
een tak van de Magnoliaboom*

die jij leven hebt gegeven,

*en die in bloei zal staan
ieder jaar opnieuw.*

*Vanaf nu als ode
aan jouw leven.*

2. BEELD VAN DE OVERLEDENE

Het voorbereiden van een afscheidsdienst leg ik soms aan families uit als het samenstellen van een fotoboek dat je kunt bestellen bij de Hema of Kruidvat. Je gaat met elkaar zitten rond een hele stapel foto's en maakt samen een keuze wat tijdens de afscheidsdienst getoond wordt. Een afscheidsdienst mag eerlijk zijn, mag recht doen aan het hele leven van een overledene, en het gezelschap dat afscheid neemt moet daar niet met kromme tenen zitten. Zij die afscheid nemen, bepalen wat wordt getoond. En dat zijn natuurlijk niet alleen foto's, maar ook alle beelden in taal, muziek, rituelen, of creatieve uitingen. Voor sommige nabestaanden heeft in dit keuzeproces de overledene het laatste woord. En voor anderen is hun eigen stem in het geheel belangrijk.

3. PERSOONLIJKE CREATIVITEIT

Ook de persoonlijke creativiteit van de nabestaanden heeft een sterke invloed op de keuzes die worden gemaakt. Sommige mensen uiten hun emoties rond verlies en rouw op een creatieve manier. Ze hebben de 'interne behoefte' om iets te schrijven, te zingen, te spelen of te maken. Binnen die persoonlijke creativiteit kunnen soms nieuwe en eigentijdse rituelen ontstaan. Bij een mevrouw die erg goed was in handwerken, kunnen de nabestaanden tijdens de afscheidsdienst bijvoorbeeld een knot rode wol onderling doorgeven. De draad die kriskras langs de aanwezigen gaat, laat op creatieve wijze zien hoe zij aan de overledene zijn verbonden en, daarmee, aan elkaar. Maar voor een ander gezelschap gaat deze rituele handeling veel

te ver. Zij hebben graag een eigen gemaakt handwerk bij de overledene liggen waarover wat wordt verteld, en zoeken naar creatieve woorden:

Jouw leven was handwerk op maat.

Kleurrijk en mooi.

*Met soms een los draadje misschien,
of een steekje laten vallen.*

Maar wie heeft dat nou niet?

*En nu is de laatste steek gezet
en de laatste draad gehecht.*

Het is af, het is goed.

Het kunstwerk van jouw leven.

DIEPTE Wij zijn de consument van hoe wij leven en afscheid nemen. De uitvaarten die op ons pad komen, richten wij in als een keuzeproces. Dat klinkt heel oppervlakkig en het maakt de dood gewoon. Binnen dat keuzeproces zie ik echter dat mensen op hun eigen manier de diepte ingaan. Niet zelden ben ik met families in gesprek over wezenlijke zaken in het leven en over persoonlijke zingevingsvragen. We hebben het bijvoorbeeld over familiebanden, over het 'waartoe hier op aarde?', over heftige gebeurtenissen in een mensenleven en over heel veel andere zaken die doorgaans niet zomaar ter sprake komen.

Op deze manier bewust bezig zijn met een uitvaart, maakt dat mensen afscheid nemen op een manier die past bij hun band met de overledene en hun persoonlijke zingeving. En het schept een gelegenheid voor mensen om bewust na te denken over – en uitdrukking te geven aan – hoe zij in hun eigen leven staan. ●

SIMONE SNAKENBORG (1969) IS ZELFSTANDIG RITUEEL-BEGELEIDER EN MEDE-OPRICHTER VAN EN VOORGANGER BIJ DE ONAFHANKELIJKE GELOOFSGEMEENSCHAP EKKLESIA TILBURG.

RIK BRONKHORST

40 JAAR IN DE WOESTIJN

40 jaar heb ik in de woestijn geleefd.

Ik heb gestreden en ik heb geleden.

Ik heb geluk gekend en wanhoop.

Geleden onder onbegrip en gestreden voor erkenning.

Gevochten voor de overwinning op anderen, en voor anderen.

De grootste strijd was die met mezelf, God en de wereld.

En dan, plotseling, die stem die roept.

De aanraking, de vervulling, de woestijn verlaten.

Lopend aan de hand van Jezus van Nazaret, kwetsbaar, oprecht, in volle overtuiging.

Het was dorstig in de woestijn.

Zuchtend en zwoegend onder een verzengende zon die brandde op mijn schedeldak.

Mij verpletterde, mijn hart smeekte: "Lest mijn dorst."

Een ongeletterde zoeker alleen in de woestijn, roepende.

Een oase van rust daalde vanuit de hemel.

Ik mocht binnen in het heiligste der heiligen.

Mijn dorst werd gelengd.

Het mensenwerk ten einde, was daar God, altijd al zonder te weten.

Zijn wijsheid droeg Hij over niet zonder strijd.

Gelukkig hij of zij die in de duisternis van de woestijn de nacht doorbrengt.

Alles verschroeiende pijn lijdt.

En plotseling die stem die roept: "Weet voor wie je staat."

Kleine zoeker prijs je gelukkig, de pijn zal troostend werken.

Er is er één groter dan wie ook ter aarde.

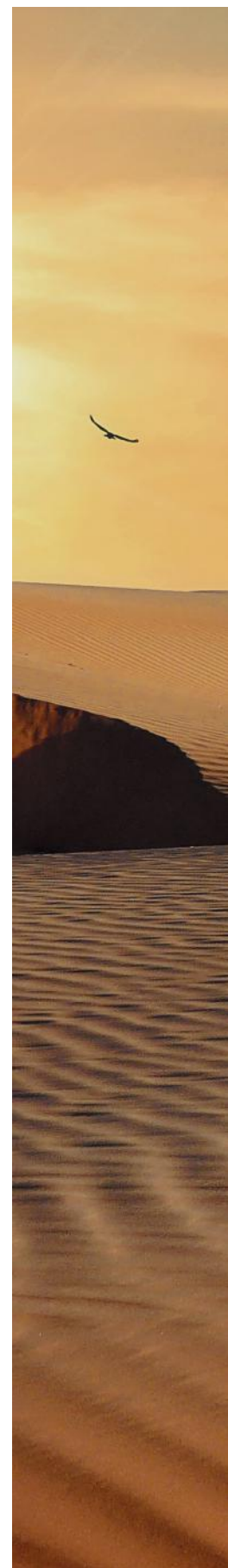
Zijn naam is onuitsprekelijk, maar luidt: "Ik ben."

Ik schrijf deze tekst vanuit het diepst van mijn wezen. Ooit stond ik samen met iemand in de oude sjoel van het Joods Historisch Museum. Mijn blik ging over de Hebreeuwse teksten daar op die heilige plek, de bovenste gebogen tekst en daaronder de tekst die mij raakte. Een horizontale tekst, Hebreeuws, de tranen stroomden over mijn gezicht. Diep geraakt en tot diep in mijn ziel geroerd. "Wat is er?" vroeg mijn metgezel met enige ontzetting. "Het is die tekst, dat wat daar staat, dat wat ik niet kan lezen, dat daar treft me." "We gaan vragen, wat daar staat", reageerde mijn vriendin. Een aardige medewerker van het JHMuseum vertaalde aan ons beiden wat daar in het Hebreeuws staat:

"WEET VOOR WIE JE STAAT!"

Dat staat er werkelijk. Begrijpt u dat mijn smalle pad zich voor mij verder openbaarde? Dat niets er meer toe deed voorbij ieder(s) ego? Dit zo uitzonderlijke teken zomaar plotseling geschonken. "Er is meer tussen hemel en aarde", dat weet u toch ook, beste lezer. Zelfs wetenschappers op zoek naar feitelijkheden over het ontstaan van de aarde, de wonderen der wereld, komen op een punt dat zij alleen nog maar in verwondering kunnen zijn. Niet verder kunnen en komen, dan de verwondering over dat wat is en wat zij ontdekt hebben.

Verwondering. In een Nieuwjaarsgroet aan familie en bekenden schreef ik ooit: "Blijf je verwonderen. Blijf je in Godsnaam verwonderen." Ik kan niet anders.

DOLEND IN HEILIGE ONRUST

Frits de Lange stapt mee met god- en zinzoekers

IN DE JAREN VIJFTIG VAN DE VORIGE EEUW WERD IN HET HOORSPEL SPRONG IN HET HEELAL IN EEN DENKBEELDIG RUIMTESCHIP DOOR SPRAAKMAKENDE PIONIERS EEN WERVELLENDE BELEVING BIJ DE LUISTERAARS TEWEEGGEBRACHT. JE MOET HET MAAR DURVEN: THUISBASIS AARDE ALS VASTE GROND ONDER JE VOETEN VERLATEN, OM JE ZWEVEND EN ZWERVEND OVER TE GEVEN AAN DE OVERWELDIGENDE KOSMISCHE WERKELIJKHEID. DOOR DE DAAROPVOLGENDE RUIMTEVAART WERD DEZE FANTASIEWERELD DEELS DOOR FEITEN GESTAAFD, EN ACHTERHAALDE DENKBEELDEN WERDEN ALS LOUTER INBEELDING ONTMASKERD. 'HET MANNETJE OP DE MAAN' BESTAAT NIET. DE ZOEKTOCHT NAAR DE KOSMISCHE WERKELIJKHEID GAAT VOORT EN BEZIELT DE FRONTWETENSCHAPPERS MET EEN ONSTUIMIGE ONRUST: HOE ZIT ONS LEVEN (EN ALLES) IN ELKAAR? DIEZELFDE ONRUST IS AL EEUWENLANG GAANDE OP HET GEBIED VAN GELOOF, SPIRITUALITEIT EN RELIGIE. IN ZIJN BOEK "HEILIGE ONRUST, EEN PELGRIMAGE NAAR HET HART VAN RELIGIE" NEEMT FRITS DE LANGE (HOUGLERAAR ETHIEK EN RELIGIE AAN DE UNIVERSITEIT VAN GRONINGEN) ONS MEE IN DE WERELD VAN SPIRITUELE STROMINGEN WAARIN MENSEN HUN LEVENZIN EN BESTEMMING ZOEKEN – EN VINDEN, OF ERIN VERDWALEN.

DOOLHOF EN PELGRIM Om de wirwar van de verschillende denkers, profeten, psychologen, mystici en religiewetenschappers te ontwarren, gebruikt hij twee kapstokken. Een ervan is het beeld van de doolhof die grafisch op de omslag van het boek is afgebeeld. Hiermee wordt aangegeven dat het denken en geloven van de mens door de eeuwen heen voortdurend in beweging is. Denkt men na een moeizame zoektocht het einddoel, de voltooiing,

de godheid, de eeuwigheid van de ziel te hebben gevonden, dan blijkt dat vaak niet te kloppen. De bezigheid en beleving van het zoeken zelf wordt dan als zinnige voldoening ervaren. Concreter wordt deze zoektocht bij het beeld van de mens als pelgrim. De auteur neemt ons mee op de Jacobsweg naar Santiago de Compostela. Wie en wat je daarop tegenkomt, dat wil je in eerste instantie niet geloven. Was het vroeger vooral een louteringsweg die boetvaardigen gingen om een belofte in te lossen, vergeving van zonden te verkrijgen of de ziel voor de eeuwigheid te redden, in onze dagen zijn de beweegredenen van de inmiddels een kwart miljoen pelgrims per jaar niet meer uitsluitend van bovennatuurlijke aard. Niet de bewieroking in de kathedraal te Compostela wordt voor hen als einddoel en beloning van de tocht gezien, maar 'de beleving van het onderweg zijn' met al zijn lusten en lichamelijke ongemakken is het eigenlijke doel.

ZELFONTDEKKING De kern van deze onderneming is dat men de ene voet voor de andere zet. Zo kom je stapsgewijs vooruit, niet alleen lichamelijk, maar ook geestelijk. Langzaam maar zeker verlaat je de thuisbasis met alle stress en gedoe van dien. Je wordt leeg, ontdaan van alle ballast en je ontdekt het naakte ik van je bestaan. Vanuit die leegte krijg je langzaam zicht op de wereld waarin je stapt en op je medestappers. Dit is de fase van sociale verbondenheid en het bewustzijn dat je elkaar hard nodig hebt, en elkaar iets te bieden hebt om samen de tocht te doorstaan. Uiteindelijk is dit de ethiek die Jezus hanteert op de pelgrimstocht door het leven: je talenten en hart aan elkaar geven als voeding om samen voort te leven, symbolisch weergegeven in de mystieke beleving van de Emmaüsgangers. Daarbij zijn kerkelijke toeters en bellen als versiering wel aardig, maar als feitelijk doel van de pelgrimstocht niet noodzakelijk. Daarom lopen sommigen de kerk in Compostela voorbij en stappen door tot Finisterre, het westelijk eindpunt van het continent, om de mystieke beschouwing van de oceaan als voldoening van hun tocht te ondergaan.

DE EEUWEN DOOR Historische en hedendaagse medestappers laat de auteur de revue passeren. Elk van hen voegt een accent toe aan de eeuwige pelgrimstocht van de mensheid. Markant is allereerst Abraham, ons voorbeeld in de pelgrimstocht van de monotheïstische religies. Waarschijnlijk wilde Abraham maar één ding: wegwezen uit de santenkraam van zijn familie, want die godenbeeldjes (of wat het dan ook waren) stelden niets voor. Dan maar de horizon tegemoet en god zegene de greep, hoewel die god pas later vaag tot JHWH evolueerde. Ook de vuurkolom en wolk duiden op een vage werkelijkheid die voor de pelgrim onbevattelijk is. De gelijktijdig bestaande Griekse mythologie, is inzake

bovenmenselijke krachten beeldender dan de Bijbelse voorstelling. Daarin acteert Zeus met zijn godenteam als manipulerende navigator die Odysseus op zijn zwerftocht weer veilig naar zijn thuishaven Ithaka leidt. Dit lijkt op een ritje in de achtbaan die je na heel wat zwiepen en met een raar gevoel in je buik weer bij het begin afzet. Is dat de zin van het leven? Teksten in het Nieuwe Testament geven aan dat Jezus ook beeldende taal gebruikt om het mysterie van het leven en de bedoeling ervan te verduidelijken. In het verlengde daarvan heeft Aurelius Augustinus een idee van de Stad Gods als bovennatuurlijke werkelijkheid. De hunkering daarnaar als bestemming van ons leven houdt hem in beweging. In de daaropvolgende Middeleeuwen wordt door afbeeldingen, geloofsbelijdenissen en gedragsregels de bestemming van de menselijke ziel tot in de finesses aangegeven. Daarbij

hebben voornamelijk bovennatuurlijke waarheden en de Godheid – in welke vorm dan ook – het voor het zeggen. Zij beslissen over zaligheid of verdoemenis. Duidelijk zwart-wit, de twee-werelden-theorie. Daar moet de gelovige mens het mee doen. De denkende mens van de Verlichting vraagt zich simpelweg af: klopt dit wel?

Friedrich Nietzsche, en velen met hem, moet niets hebben van bovenaardse godheden die zich met ons bemoeien. Het hier en nu en de aardse beleving is het doel van ons bestaan. ‘De zin van het leven is om zin te hebben in dit leven’.

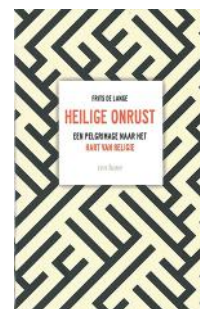
Dus: pluk de dag, en: samen zullen we er iets moois van moeten maken. Want je simpel laten leiden door ingebeeld machten leidt tot catastrofes. Daarom beklemtoont Dietrich Bonhoeffer dat de religie op zijn kop moet. Zet maar een streep door God als allesbeheersende wereldmanager. Humane ethiek, dat is het middel om de mensheid te redden. Dit is een soort geloof alsof God niet bestaat, maar er wel is in de humane omgang met elkaar. Kortom: zoveel pelgrims, zoveel levenszinnen. Geloof en humaniteit als religieuze en gelovige beleving wordt synthetisch misschien wel het best verwoord door Etty Hillesum: “Ik zal je helpen, God, dat je het niet in mij begeeft.”

MEESTAPPEN Deze summier aanduiding van enkele pelgrimssporen van klassieke en ook hedendaagse zinzoekers – waaronder Cees Nooteboom en Herman Vuijsje die tegen de stroom in pelgrimeert – mag de lezer nieuwsgierig maken naar waar zijn geestverwant, of zelfs een complete dubbanger, op stap is.

Opmerkelijk is wel, dat in dit boek de pelgrimerende vrouwen zwaar ondervertegenwoordigd zijn. Het zal toch zeker niet zo zijn dat de auteur Etty Hillesum als een soort excuustruus gebruikt om zijn boeiende beschouwing af te sluiten? De werkelijkheid van de huidige pelgrimsstoot naar Compostela, en zinzoekers in het algemeen, geeft in feite meer dames te zien. Dat lijkt me allereerst geëmancipeerder en reëler, maar ook een stuk gezelliger.

De leesbare voetnoten en het uitgebreide literatuur- en naamregister zijn een welkome hulp om de eigen zoektocht voor de lezer als een plezierige onderneming te beleven. ●

FRITS DE LANGE: HEILIGE ONRUST
– EEN PELGRIMAGE NAAR HET
HART VAN RELIGIE (TEN HAVE,
UTRECHT 2017, 200 BLZ; € 18)

KNIELEN

Knielen is een Roomse aangelegenheid, protestanten knielen alleen om de post op te rapen. In het verleden knielden de katholieken in de kerk met drie varianten, meer smaken waren er niet: op de rechterknie bij binnenkomst en het verlaten van het gewijde gebouw, op twee knieën en met gebogen hoofd wanneer het Allerheiligste was uitgesteld – dat wil zeggen wanneer het geconsacreeerde brood in een monstrans op het altaar stond – en ten slotte maakten kloosterlingen 's morgensvroeg een diepe kniebuiging en kusten daarbij de grond wanneer ze de eerste keer in hun kloosterkapel kwamen. In bedevaartsoorden gaan vooral vrouwen knielend door het heiligdom en in Rome is dat ook streng voorgeschreven bij de Heilige Trap. Dat is de trap van het huis van Pilatus waar Jezus veroordeeld werd. Cherubijnen vlogen op een nacht die trap naar de Heilige Stad. Toen een pelgrim abusievelijk de trap opliep, werd hij door een monnik zo uitgescholden dat hij van de trap viel en zijn been brak. Toch knielen ook katholieken niet meer. Soms zelfs niet eens meer symbolisch, ze buigen niet eens het hoofd. Dat was vroeger dus anders. De nonnen herkenden de roomsen in het ziekenhuis aan hun knieën. Er zat eelt op.

DE KLACHTENCOMMISSIE SEKSUEEL MISBRUIK RKK HEEFT HAAR WERKZAAMHEDEN BEËINDIGD. IN DE LOOP DER JAREN IS (TERECHT) AL VEEL OVER DIT MISBRUIKSCHANDAAL GEZEGD EN GESCHREVEN. DADERS WERDEN DOOR DE PUBLIEKE OPINIE HARD VEROORDEELD, EVENALS DEGENEN DIE HEN BESCHERMDEN EN DE HAND BOVEN HET HOOFD HIELDEN. OOK HET LEED VAN SLACHTOFFERS KREEG VOLOP AANDACHT.

IN EEN ZEMBLA-UITZENDING VAN EIND FEBRUARI DIT JAAR, KWAMEN SLACHTOFFERS AAN HET WOORD DIE ZICH WEL DOOR DE COMMISSIE ALS ZODANIG ERKEND VOELDEN, MAAR NIET DOOR 'DE KERK'.

WAT Zouden we als kerkelijke gemeenschappen – parochies, ekklesia's, gemeenschappen in vrije opstelling, religieuze congregaties – (nog?) kunnen bijdragen aan het welzijn van slachtoffers? Vele mensen in die gemeenschappen zullen zich enerzijds beschaamd voelen om wat er gebeurd is, en voelen zich anderzijds, al dan niet terecht, tekortschieten in medeleven. Zij zijn gekwetst door het gedrag van de misbruikers en door de manier waarop kerkelijke en religieuze leiders er aanvankelijk mee omgingen. Dat is allemaal gebeurd, en het is een zwarte bladzijde in hun betrokkenheid bij kerkelijke en evangelische idealen.

Moeten we met die gevoelens dan maar verder leven zonder er iets mee of aan te doen? En wat kunnen we doen? Veel gelovigen blijven met zulke vragen zitten.

HOE KUNNEN WIJ IN HET REINE KUNNEN KOMEN MET HET BESCHAMENDE EN WIJDVERSPREIDE KERKELIJK SEKSUEEL KINDERMISBRUIK EN WAT KUNNEN WIJ ZELF BIJDRAGEN AAN HET WELZIJN VAN DE SLACHTOFFERS? DAAR WILLEN WIJ ALS REDACTIE AANDACHT AAN GEVEN. WIJ HEBBEN ANKE BISSCHOPS – DIE ALS DESKUNDIGE OOK AAN DE BEWUSTE ZEMBLA-UITZENDING MEEWERKTE – GEVRAAGD ONZE LEZERS HIEROVER ENKELE ZINNIGE GEDACHTEN AAN TE REIKEN.

ONZE OMGANG MET HET MISBRUIK IN DE KERK

De afgelopen jaren werden we opgeschrikt door de vele schandalen in onze kerk. Maar ook op andere terreinen komt steeds meer misbruik aan het licht. Iemand als Jimmy Saville, een bekende tv-persoonlijkheid in Engeland, kon vele honderden slachtoffertjes maken dankzij de macht en het aanzien dat hij genoot. En de beerput bij de sport gaat nog maar net open. Waar mensen (te) veel macht hebben, komt machtsmisbruik voor – uit wellust, voor financieel gewin of uit andere egocentrische motieven. De geschiedenis van de (westerse) mensheid kent vele voorbeelden: slavernij, de macht van mannen over vrouwen en inderdaad: helaas overall kinderen die aan de willekeur van volwassenen zijn overgeleverd.

Slachtoffers die over hun misbruik vertellen, lopen nogal wat risico. Niet alleen vergt het veel moed om met het eigen verhaal naar buiten te komen, ze rakelen ook de hele ellende voor zichzelf weer op – terwijl ze er misschien juist een soort

FOTO'S

© PETRUS CANISIUSKERK
 NIJMEGEN, FRANS HOUBEN,
 TAMMO TEN BERGE

*Buitenstaanders realiseren zich kortom vaak niet
 wat misbruik met een kind doet en hoe mensen
 voor hun leven getekend en beschadigd zijn.*

van wankel evenwicht mee hadden gevonden in hun leven. Maar vooral de reacties van de buitenwereld vormen bijna altijd een extra hindernis.

Zeker in de eerste jaren dat slachtoffers zich meldden, weigerden nogal wat mensen hun verhalen te geloven. En dat is nu precies de grote angst van deze mensen als kind geweest: wie zal me geloven? De misbruiker had zoveel gezegd en status, dat in die – uitzonderlijke – situaties waarin kinderen er wel over vertelden, ze bijna altijd zelf extra gestraft (en de dupe) werden.

Daar komt bij dat slachtoffers zich vaak vreselijk schamen – alsof het misbruik hun schuld is. Schuld- en schaamtegevoelens liggen altijd op de loer wanneer kinderen (maar soms ook volwassenen – denk aan vrouwenmishandeling) mishandeld worden. “Het zal wel aan mij liggen”, dachten ze vaak. Dat maakt het des te moeilijker als ze dan onbegrip van de buitenwereld ontmoeten. “Ben je daar nu nog niet overheen?” Of: “Je was er toch zelf bij!” Of: “Toen je eenmaal volwassen was, had je je misbruiker toch alsnog op zijn donder kunnen geven!” Buitenstaanders realiseren zich kortom vaak niet wat misbruik met een kind doet en hoe mensen voor hun leven getekend en beschadigd zijn.

ERNSTIGE GEVOLGEN Dergelijke weinig empathische reacties komen niet alleen voort uit onwetendheid, maar hebben ook te maken met onze eigen ongemakkelijke gevoelens in het zicht van de ellende van anderen. Het liefst worden we er maar helemaal niet mee geconfronteerd. We voelen ons machteloos bij de narigheid van anderen en soms leidt dat tot het fenomeen “blame the victim”, “geef het slachtoffer de schuld”. Daarmee reageren we ons eigen onbehagen af op de ander en ontkennen we tegelijkertijd dat ons ook zoiets zou kunnen overkomen.

Een ander aspect betreft wat sommigen karakteriseren als ‘nestbevuiling’. Mensen weigeren soms simpelweg te geloven dat in de eigen geliefde kerk dit soort dingen zou kunnen gebeuren. “Hoe durf je zoiets te zeggen over mensen van onze kerk? En mocht het al waar zijn, dan hoeft je het nog niet aan de grote klok te hangen. Je hangt de vuile was toch niet buiten...”

Gelukkig hebben we als samenleving en als kerk

in de afgelopen jaren veel geleerd. Er kwam veel meer inzicht in en kennis over wat slachtoffers hebben moeten doorstaan, over de verwoestende gevolgen, en de diepe sporen die dit alles achterlaat in hun verdere leven. De psychiater Nelleke Nicolai geeft in het rapport van de commissie Deetman (Wim Deetman e.a.: *Seksueel Misbruik van Minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk*, deel 2, p. 241-259. Balans, Amsterdam 2011) een heldere beschrijving van de vernietigende effecten van kindermisbruik op de stressregulatie, op het gevoel van veiligheid, zelfvertrouwen en op de ontwikkeling van cognitieve en emotionele vaardigheden. Het is een proces waarbij de ene stap leidt tot de andere: misbruik leidt tot angst, pijn, schaamte en verdriet: kortom een ontregeling van het stresssysteem. Dit kan op zijn beurt resulteren in negatieve overlevingsstrategieën, zoals terugtrekking of zich afreageren op anderen, hetgeen weer een negatieve reactie van de omgeving uitlokt (stigmatisering). Dit belemmert vervolgens de aanpassing aan nieuwe ontwikkelingsfasen en kan leiden tot een verminderd vermogen om latere levenservaringen het hoofd te bieden.

Zeker in de eerste jaren nadat het misbruik aan het licht kwam, hadden slachtoffers het erg moeilijk. Ze vonden weinig gehoor bij de kerk en het was vooral dankzij de media dat daar verandering in kwam. Uiteindelijk heeft de katholieke kerk in Nederland, vergeleken met de ons omringende landen (zoals Duitsland, België, Ierland) het qua persoonlijke aandacht en financiële genoegdoening voor de slachtoffers, nog niet zo slecht gedaan in de afhandeling van de klachten. Vooral waar mediation/herstelbemiddeling werd toegepast, vonden slachtoffers werkelijk gehoor, erkenning en begrip, naast de financiële genoegdoening. En precies dat was wat zij nodig hadden.

OMGAAN MET DE SCHANDE Twee vragen blijven staan: wat kunnen wij als kerkelijke gemeenschappen bijdragen aan welzijn van slachtoffers? En hoe komen wij als gelovigen zelf in het reine met deze zwarte bladzijde in onze kerk? Om met het laatste te beginnen: mij heeft het geholpen me te realiseren dat niets menselijks de kerk vreemd is. Wij zijn niet beter dan anderen. Het blijft allemaal mensenwerk:

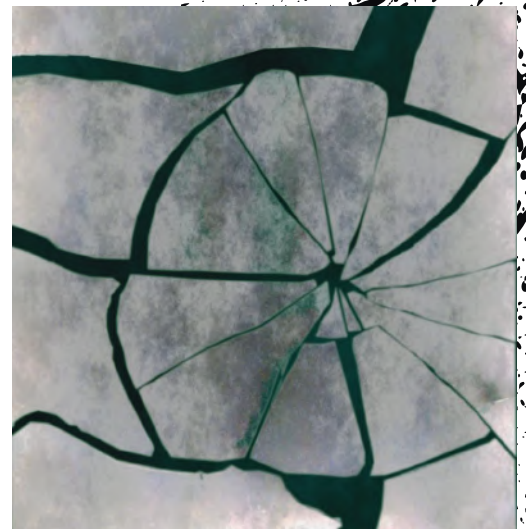

In Hengelo heeft de geloofsgemeenschap "Onze Lieve Vrouw" het initiatief genomen voor dit monument op het kerkplein. Glaskunstenaar Frans Houben maakte dit monument van herinnering, bedoeld voor alle seksueel misbruikte kinderen binnen de katholieke kerk én daarbuiten. "Omdat zij recht hebben op erkenning van hun pijn en deze gruwel nooit meer mag gebeuren."

weerloze wezens gebruiken voor je eigen seksuele genoegens, je imago belangrijker vinden dan het welzijn van anderen, zaken in de doofpot stoppen... Het gebeurde en gebeurt overall, óók in onze kerk, van hoog tot laag. Tegelijk heb ik me op een bepaalde manier medeverantwoordelijk gevoeld: het was wel *mijn* kerk die dit gedaan heeft. Vandaar dat ik me geroepen voel om te doen wat ik kan voor slachtoffers van kindermisbruik – binnen en buiten de kerk. Het bisdom Boston in de Verenigde Staten, waar zeer veel kindermisbruik plaatsvond, deed iets soortgelijks. Toen daar enkele jaren geleden het gros van de klachten afgehandeld was, besloot men expertise en financiën vrij te maken voor preventie en hulp aan slachtoffers van seksueel misbruik in het algemeen. Men zou dit een vorm van boetedoening kunnen noemen. Wat mij in zekere zin ook geholpen heeft, is het besef dat het grote kerkelijke schandaal een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de maatschappelijke bewustwording rondom het hele thema van trauma's en seksueel kindermisbruik. De media-aandacht was enorm en de katholieke kerk kreeg er ongelooflijk van langs. Begrijpelijk, want de eens zo machtige kerk, die zich met van alles en nog wat bemoeide in het persoonlijke leven van mensen en die altijd zo hoog van de toren blies, was met dit

Gebrokenheid was het sleutelwoord dat de paters jezuïeten glazenier Hans Janssen meegaven voor het maken van dit kunstwerk, een monument voor de slachtoffers van seksueel misbruik (als aanvulling op eerder gevoerde persoonlijke gesprekken tussen jezuïeten en slachtoffers). Het bevindt zich in de hal van de Molenstraatkerk in Nijmegen. "Het is belangrijk om dit stuk van het verleden aanwezig te houden: om zelf alert te zijn en slachtoffers erkenning te geven."

De weg naar verzoening in het stadspark in Roermond, is een werk van Pierre Habets. Het kwam tot stand op initiatief van de kunstenaar, na een lange en intensieve periode van gesprekken en overleg met vertegenwoordigers van slachtoffers (Berts Smeets van stichting Mea Culpa) en kerk (bisschop Wiertz). In een sfeer waarin oprecht naar elkaar geluisterd werd, ontstond na vele bijeenkomsten in Habets' atelier dit monument in brons, dat zeer rijk is aan symboliek. Het is de moeite waard om het ontstaan van dit werk te bekijken op www.dewegnaarverzoening.nl

Het zou parochies en religieuze gemeenschappen sieren als zij explicieter aandacht zouden hebben voor seksueel misbruik.

schandaal wel heel diep gevallen. Juist deze enorme aandacht plaatste het thema van seksueel kindermisbruik definitief op de maatschappelijke agenda. En dat heeft gemaakt dat slachtoffers in instellingen, jeugdzorg, sport, gezinnen enz. inmiddels aanzienlijk meer aandacht en begrip in de samenleving ontmoeten.

ERKENNING EN BEGRIP De tweede vraag luidt: wat kunnen wij als kerkelijke gemeenschappen bijdragen aan het welzijn van slachtoffers?

De afgelopen jaren werden bij verschillende kerken in Nederland monumenten voor slachtoffers van kerkelijk kindermisbruik opgericht. In 2012 in de O.L.V.-kerk te Hengelo, in 2014 in de Basiliek O.L.V. Tenhemelopneming te Maastricht en dit jaar in de Molenstraatkerk in Nijmegen en in het bisdom Roermond.

Dit is een vorm van erkenning die slachtoffers wellicht goed doet. Het allerbelangrijkste is echter een meer persoonlijke vorm van erkenning en begrip. Zo wilden in het verleden sommige slachtoffers in de parochie van hun voormalige misbruiker hun zaak aan de orde stellen. Dat was dan niet altijd welkom. Parochianen willen doorgaans liever niet met dit soort akelige zaken geconfronteerd worden...

Een complicerende factor daarbij, is dat slachtoffers soms zo emotioneel communiceren dat ze onbedoeld weerstand oproepen. Toen ik destijds religieuze oversten begeleidde in hun omgang met slachtoffers, gebeurde het nogal eens dat slachtoffers zich niet echt beleefd gedroegen tegenover zo'n overste – heel begrijpelijk na jaren van opgekropt verdriet en ellende. Dat maakte zo'n overste soms onwillig om nog

contact met hen te hebben. Ik riep dan altijd dat je dergelijk gedrag nooit tegen de slachtoffers mag gebruiken, omdat het juist een direct gevolg is van het misbruik. Daarom is het heel belangrijk om met slachtoffers mee te bewegen, te kijken naar wat zij nodig hebben en hun zoveel mogelijk de regie te geven – een regie die zij als kind, toen er maar met hen gedaan werd, node gemist hebben.

Het zou parochies en religieuze gemeenschappen sieren als zij explicieter aandacht zouden hebben voor seksueel misbruik. Statistisch gezien bevinden zich onder parochianen en leden van de gemeenschap altijd mensen die seksueel geweld of seksuele grensoverschrijding hebben meegemaakt: ongeveer 33 % van de vrouwen/meisjes en ongeveer 7 % van de jongens/mannen. Hoeveel aandacht hebben wij voor dat thema? Kerkelijke en religieuze gemeenschappen kunnen eraan bijdragen dat dit thema uit de taboesfeer komt en dat mensen minder in eenzaamheid met trauma's uit hun verleden worstelen. Daar zal dan tegelijkertijd hopelijk een preventieve werking van uitgaan. ●

DR. ANKE BISSCHOPS IS ALS PASTORAAL PSYCHOLOOG EN SUPERVISOR VERBONDEN AAN DE FACULTEIT KATHOLIEKE THEOLOGIE VAN DE UNIVERSITEIT VAN TILBURG. DAARNAAST HEEFT ZIJ EEN EIGEN PRAKTIJK VOOR SUPERVISIE, TRAINING EN COACHING (WWW.ANKEBISSCHOPS.NL). OP VERZOEK VAN WIM DEETMAN BEGELEIDDE ZIJ DESTIJD RELIGIEUZE OVERSTEN IN HUN OMGANG MET SLACHTOFFERS.

INTERVIEW

Paul Rasor woont sinds augustus 2015 in Nederland en doceerde aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Hij was daar twee jaar verbonden aan de rechten- en de theologische faculteit en is sindsdien lid van de internationale adviesraad van het *Centrum voor Religie, Conflict en het Publieke Domein*. In dat kader gaf hij twee jaar lang seminars over *hate speech*. Hij studeerde recht, was hoogleraar in de rechten, veranderde van carrière, studeerde theologie en religiewetenschappen en promoveerde in de theologie aan Harvard bij Gordon Kaufman en Francis Schüssler Fiorenza. Hij doceerde aan verschil-

Waarom kwam u naar Nederland? Is Nederland aantrekkelijk voor vrijzinnige theologen?

Paul Rasor: "Mijn eerste contact ging niet over vrijzinnige theologie, maar over de combinatie theologie en recht. De universiteit van Groningen vroeg mij in 2012 een lezing te houden over mijn toenmalig onderzoek naar de grenzen van tolerantie in de meest tolerante samenlevingen van de wereld, o.a. Nederland. Sindsdien is er veel veranderd!

Later vroeg de universiteit mij voor het *Gerardus van der Leeuw Fellowship* in Groningen, dat was een grote eer. Ik heb Nederland de afgelopen jaren verschillende malen bezocht, dat beviel goed en het is mijn voornemen hier te blijven."

Uw recent in het Nederlands verschenen boek "Geloof zonder zekerheid, vrijzinnige theologie in de 21ste eeuw" gaat over vrijzinnige theologie. Het is al tien jaar oud, maar nog steeds actueel?

"Een aantal mensen in Nederland van vrijzinnige achtergrond had het boek al in het Engels gelezen en het werd goed ontvangen. De gedachte aan vertaling kwam op in gesprekken met Vrijzinnigen Nederland. Zij zijn verbonden met de *International Council of Unitarians and Universalists*, waarvan ook de *Unitarian Universalist Association* (waar ik voorganger en docent ben) lid is. Mijn boek is ook

VRIJZINNIGE AMERIKAAN IN NEDERLAND

in het Tsjechisch en Hongaars vertaald voor de opleiding van Unitarische en vrijzinnige voorgangers."

Was u verrast dat het boek na 10 jaar nog zo actueel was voor de Nederlandse situatie?

"Een beetje. Het staat nog steeds op de lijst van verplichte literatuur in de opleiding van Unitarian Universalist-voorgangers in de USA. Ik ben blij dat het ook een rol kan hebben bij de vorming van het vrijzinnig gedachtegoed in Nederland.

Het verschijnen van het boek is aanleiding geweest tot vele goede recensies. Het was een ommissie in de Nederlandse theologie, een helder inzicht in vrijzinnige theologie en de internationale verbanden. Nederland heeft sterke vrijzinnige wortels, maar veel mensen zijn zich daarvan niet bewust."

lende universiteiten in de VS en aan het studiecentrum van de Quakers, *Pendle Hill* in Philadelphia. Na zijn pensionering als directeur van het *Centre for the Study of Religious Freedom* bij het *Virginian Wesleyan College* kwam hij naar Nederland.

Vrijzinnigen zien zichzelf graag als mensen die zoeken naar rechtvaardigheid, de bevrijdingstheologie biedt een kader om dit doel in theologische termen te formuleren.

Was u bekend met de Nederlandse vrijzinnige theologie?

“Ik kende een deel van de vrijzinnige theologie, zoals de geschiedenis van de Remonstranten en de betrokkenheid van Vrijzinnigen Nederland (de voormalige Nederlandse Protestantenvondst) bij de grote internationale vrijzinnige verbanden. Ik was blij te ontdekken dat de Nederlandse vrijzinnige religieuze beweging veel dieper en steviger is dan ik had gedacht. Het doet me deugd dat er een groep vrijzinnige theologen bestaat in Nederland, zoals het VUN (Vrijzinnig Universitair Netwerk) waar bijvoorbeeld ook Eric Borgman, Wim B. Drees en Manuela Kalsky aan deelnemen. Ik ben blij dat ik gevraagd ben om lid te worden van het VUN.”

Een van de belangrijkste punten die steeds weer terugkomen in de reacties, niet alleen naar aanleiding van uw vertaalde boek, maar ook met betrekking tot uw boek “Reclaiming Profetic Witness, Liberal Religion in the Public Square” (2012), is de vraag naar de verhouding tussen bevrijdingstheologie en vrijzinnige theologie?

“Die verhouding is erg interessant. Religieuze vrijzinnigen reageren meestal positief op bevrijdingstheologie. Dit is logisch omdat de bevrijdingstheologie zich bezighoudt met veel onderwerpen waar vrijzinnigen ook mee bezig zijn, zoals het bestrijden van onderdrukking en het werken aan sociale rechtvaardigheid in de wereld. Vrijzinnigen zien zichzelf graag als mensen die zoeken naar rechtvaardigheid, de bevrijdingstheologie biedt een kader om dit doel in theologische termen te formuleren. Maar het is voor vrijzinnigen vaak lastig te begrijpen dat bevrijdingstheologie uitgaat van andere religieuze vooronderstellingen en een andere theologische analyse heeft.

De bevrijdingstheologie gaat bijvoorbeeld uit van het concept ‘voorkeursoptie voor de armen’, het bestaan en het verlossende handelen van een persoonlijke God die ten behoeve van de armen en verdrukten handelt in de geschiedenis. In hun nadruk op rechtvaardigheid, bevestigen vrijzinnigen ook de diepere waarden die deze voorkeurs-

optie voor de armen symboliseert. Maar sommige moderne vrijzinnige gelovige mensen voelen zich vaak ongemakkelijk met een God die aan een bepaalde kant staat. Op dieper niveau voelen veel vrijzinnigen zich ongemakkelijk met elk concept van een persoonlijke God. Dit soort antropomorfe Godsbeelden is voor hen onverenigbaar met een wetenschappelijke wereldvisie, en dus vinden ze het lastig om zich te verbinden met de Bijbelse God van bevrijdingstheologie. Ik erken zeker de overeenkomsten tussen de diepe waarden van vrijzinnige theologie en de sociale leer van de rooms-katholieke kerk. Die sociale leer vormt een lange en rijke traditie gekenmerkt door duidelijke uitspraken over sociale onderwerpen. In het algemeen benadrukt deze leer het belang van het beschermen van de machtelozen tegen de machtigen. Veel van die uitspraken kaarten kwesties van fundamentele economische en politieke rechtvaardigheid aan. Vrijzinnigen benadrukken deze kwesties ook. Het verschil ligt vooral bij de theologische methode, in het bijzonder de zeer verschillende houdingen tot de autoriteit van de traditie. In mijn boek “Geloof zonder zekerheid” ga ik daar dieper op in.”

Wat is uw visie voor de toekomst van vrijzinnigen, kunt u misschien iets zeggen over de situatie in Nederland?

“Nou, ik heb geen groot visioen voor de toekomst van vrijzinnigen, maar ik heb er wel ideeën over en natuurlijk mijn eigen voorkeuren. De vrijzinnige beweging telt steeds minder mensen, net als andere religieuze bewegingen. Dit geldt vooral in Nederland, maar ook in de VS. Dat betekent niet dat zij geen invloed heeft of geen belangrijke rol kan spelen. Een van de belangrijkste rollen is op dit moment het vrijzinnige geluid – of de vrijzinnige profetische stem, kunnen we zeggen – in de publieke ruimte te laten horen. Volgens mij gaat de sociale en politieke situatie de verkeerde kant op. Weg van onze meest belangrijke sociale waarden zoals mededogen, openheid, en diepgaande tolerantie. Dit geldt vooral in de VS, maar ik zie deze neiging ook in

“Een stad als Amsterdam is voor een vrijzinnige Amerikaan erg aantrekkelijk”

LEON GOERTZ

PRIEELTJE

Nederland. Volgens mij kan het vrijzinnige geluid een soort tegenwicht worden, of in ieder geval haar stem met anderen verbinden en versterken.”

Wat zijn uw plannen voor de toekomst, gaan wij nog veel van u horen?

“Ik ben niet meer verbonden aan de RUG, maar ik geef nog workshops en *consulting* over vrijzinnige theologie en gerelateerde thema's. Ook ben ik nu bezig met de vertaling van een paar Nederlandse vrijzinnige theologische boeken in het Engels. Dit vereist dat mijn Nederlands verbetert, dat houdt me ook bezig. En natuurlijk geniet ik van het enorme culturele aanbod van Amsterdam. Een stad als Amsterdam is voor een vrijzinnige Amerikaan erg aantrekkelijk.” ●

“WIES HOUWELING IS ALGEMEEN SECRETARIS VAN VRIJZINNIGEN NEDERLAND. DAARNAAST IS ZIJ BESTUURSLID BIJ DE LINKER WANG.”

> INTERVIEW ●

De kip en de huismus hebben geen geheimen voor ons. Andere gevederde wezens willen we ook graag doorgronden. Daarom worden ze met camera's begluurd. Vooral de uil en de ooievaar hebben we in het vizier.

De inrichting van hun nest, hun paringsritueel, hun broedzorg, allemaal interessant om te weten. In het nest gaat het kroost niet alleen maar speels met elkaar om. Daar is het vaak bekvechten geblazen. De grootste schrokop wordt 'dikke-ik' en kiepert de zwakkeling meedogenloos uit het nest en peuzelt hem soms zelfs op.

Sierlijker gaat het eraan toe bij de prieelvogel in het oerwoud. Die bouwt met grassprietjes en takjes een triomfboog en sleept een felrode dop van een colafles, een gele wasknijper en zilversliertjes naar zijn erf. Allemaal blingbling. Vanwaar die uitsloverij? Voor ons begrip een zinloze vertoning, maar hijzelf vindt het blijkbaar leuk. Dat prieeltje is zijn heiligdom om anderen te imponeren. Wanneer hij even zijn staart licht om verder op rooftocht te gaan, dan komt een schlemiel die zijn boog vernielt en met de mooie spullen op de vlucht slaat. Is dit grofweg jatwerk of leentjebuur spelen? Het resultaat is hetzelfde. Iedereen doet zijn best om aan zijn trekken te komen en de buit binnen te halen.

Dit vogelgedoe is een afspiegeling van ons mensengedrag. Onze woning is ons prieeltje, ons heiligdom. Ook bij ons wordt in eigen nest gebekvecht. In de kolonie van stad, politiek en geloof is niet alles zelf uitgedacht, maar worden spullen en ideeën van anderen gepikt omdat die goed in onze kraam passen. Zo zien we overlopers van een en ander in de politiek, cultuur en religie. Je wilt de buit en het geluk naar je eigen prieeltje slepen en door de ander bewonderd worden.

Naast de zorg rond ons eigen nest zijn wij als toerist ook trekvogels geworden die alle uithoeken van de planeet verkennen. Daar spotten we mensen met een andere taal, cultuur en religie, waarbij we ons afvragen: hoe bestaat het! Ook al is dat voor onze smaak niet direct ons lievelingsprieeltje, bij nader inzien is het wel hún heiligdom dat ze met hand en tand verdedigen en waarbij ze zich zalig voelen. Zo wordt duidelijk dat elke religieuze overtuiging uiteraard waar en respectabel is. Rare vogels bestaan dus niet, want het eigen prieeltje is een dierbare basis waar men vleugels krijgt en opstijgt om de wereld te verkennen.

COLU
MN.

HUUB SCHUMACHER

MARIAVREUGD BIJ PROTESTANTEN

Stereotypen zitten diep. Als loodzware rubberplaggen op de bodem van het kamertje van waaruit hij de buitenwereld inschat, sleept ieder mens ze vaak levenslang met zich mee. Om anders naar zichzelf, de ander en de wereld te kijken dan zoals het hem vanouds altijd goed uitkwam, komt er heel wat kijken. Volgens mij moet de goddelijke Tornado, die wij met Pinksteren zingend bewieroken als Ademtocht die bevroren denkpatronen aan het smelten krijgt, er de handen aan vol hebben.

Zo is het voor ieder die maar 'n beetje katholiek is, glashelder dat protestanten vanouds met de ogen staan te knippen als ze zien hoe wij, katholieken, met Maria omspringen. Omspringen ja, want het beeld dat 'de andersdenkenden' van ons hebben, zal volgens ons niet ver af liggen van wezens dansend en springend rond een wit geschilderd gipsen geval met gouden kroon, waarvan aanzienlijk meer aan bijstand te verwachten valt dan van Jezus Christus en Heere Heere in de hemelen.

Diezelfde protestanten, zo leeft dat bij ons heel sterk, staan met de oren te klapperen bij plechtige uitspraken over Maria, door de Roomse kerkleiding in de loop der tijden zonder blikken of blozen voor het gehele mensengeslacht afgekondigd als eeuwige en onomstotelijke waarheden. Zo begrijpen ze bijvoorbeeld van geen kanten hoe wij het in ons hoofd halen Maria 'Moeder van God' te noemen. 'Hoe kan dat nou... moet je voorstellen.... moeder van GóD !!!!' En nog zoets onbegrijpelijk: 'Maria Onbevleete Ontvangenis', een vakkundig compacte verpakking van de duizelingwekkende waarheid dat Maria's moeder – Jezus' oma dus – op het moment dat zij van Maria in verwachting raakte niet bevlekt was door de erfzonde! Nou jij! En als klap op de vuurpijl: 'Maria Tenhemelopneming', ja... en niet zomaar gewoon, maar met én ziel én lichaam. Wie lust er nog peultjes? 'Echt hoor, om te gillen, die Roomsens', zo vinden volgens ons de protestanten.

En toch... het zijn 'maar' stereotypen, zulke gedachten van ons over protestanten. Want laat ik als katholieke voorganger dit jaar nou uitgerekend in de meimaand weer m'n tweemaandelijks beurt hebben om voor te gaan en te preken in een volbloed Utrechtse PKN-gemeente! Ik kreeg dit keer de kans om Maria in het zonnetje te zetten. Alleen dat al! En warempel, ik zag ze weer klapperen met de oren en knippen met de ogen, maar.. wat bleek!.. het was uit pure vreugde!!! Je kunt je niet

voorstellen hoe ze ervan snoepten toen ik op mijn manier vertelde dat je met een beetje fantasie Maria best wel als moeder van God kunt zien, tenminste als je onderhand nou eens zou toegeven dat je natuurlijk zelf, net als zij, óók geroepen bent om 'God te baren', iets goddelijks geboren te laten worden in de samenleving van vandaag. En dan... o zo onvoorstelbaar kostelijk zichtbaar vanaf het hoge preekgestoelte: die aha-erlebnis welke de gezichten ontspande toen men doorkreeg dat dat 'onbevleete ontvangen van Maria' voor ónze tijd wel eens een ontroerende activering zou kunnen zijn om het smoezelige en dubbelzinnige achter ons zogenaamd gelovig masker eindelijk eens op te ruimen, en net als Maria een heldere, zuivere, transparante mens te zijn. En wat voelde ik dat hun handen jeukten om te applaudisseren toen ze Maria voor ogen kregen als een voorafbeelding van hoe ze ook zelf konden zijn: iemand die het lef heeft om met huid en haar een hemelvaarder te zijn; iemand die hier al richting hemel vaart; kortom een mens met hart en ziel gefocust op het geluk van álle mensen! Pure Mariavreugd.

Nou hoop ik maar dat ze er nooit achter komen dat gelijktijdig met mijn preek bij hen in Utrecht, de Nederlandse bisschoppen in Maastricht zwaar liturgisch bezig waren om op verzoek van Maria van Fatima zowel Rusland als Nederland toe te wijden aan het Onbevleete Hart van Maria. Voor mezelf weet ik al niet hoe ik het heb met iets dergelijks, laat staan dat ik het hun ook nog eens zou moeten uitleggen... Ik vermoed dat hun frisse Mariavreugd dan gauw verleden tijd zal zijn.

COLU
MNN.